

Beeldende kunst is een vergaarbak

Wie van alles houdt, houdt van niets in het bijzonder

door Cornel Bierens

NRC-Handelsblad 30.01.1998

Zou iemand die in deze eeuw een deeltjesversneller bouwt in een andere tijd een kathedraal hebben gebouwd? Het is mogelijk. Maar andersom? Beeldend kunstenaars hoeven nu niets meer te kunnen. Beeldende kunst is de zachtste van allemaal geworden.

Van prof. Casimir is de anekdote dat hij op een mooie avond door Pisa liep met John Adams, een van de belangrijkste bouwers van de deeltjesversneller van het CERN in Genève, die, op het moment dat ze langs de Dom liepen, zei: 'Als ik in de middeleeuwen had geleefd zou ik een kathedraal gebouwd hebben.' Adams was ervan overtuigd dat hij onder alle omstandigheden iets groots zou hebben gemaakt, en had daarbij kennelijk geen enkele moeite met de grens tussen wetenschap en kunstgeschiedenis.

Het omgekeerde, dat de kunst de grens oversteekt naar de wetenschap, komt ook voor. Zelf liep ik eens op een mooie avond door Venetië met twee museummensen, die in alle ernst beweerden, en volhielden, dat het uit de natuurkunde afkomstige woord *contemplariteit* het centrale begrip was van de tentoonstelling die ze ter plaatse aan het maken waren. Ik begreep er niets van, tot mij, dagen later, duidelijk werd dat ze het woord *complementariteit* bedoeld hadden, de term waarmee Niels Bohr aangaf dat het golf- en het deeltjeskarakter van licht complementair zijn.

Wat die tentoonstellingsmakers met hun contemplariteit vooral benadrukten, was de gretigheid waarmee de kunst op de schouders van de wetenschap probeert te klimmen, en dan natuurlijk vooral die wetenschap die het hoogst is gestegen, de hardste van allemaal, de natuurwetenschap. Zij is het die over het heelal is gaan waken, zoals dat in de tijd dat de kathedraal van Pisa gebouwd werd nog het voorrecht was van God - een tijd waarin de kunstenaars collectief op *Zijn* schouders klommen.

Zou John Adams tot het bouwen van de kathedraal van Pisa inderdaad in staat zijn geweest? Ik geloof het graag. Het lijkt mij in ieder geval een stuk waarschijnlijker dan dat enige hedendaagse kunstenaar in staat zou zijn geweest om bijvoorbeeld de preekstoel in de kathedraal van Pisa te beeldhouwen. Want hoezeer het bouwen van een twintigste-eeuwse deeltjesversneller ook van het bouwen van een elfde-eeuwse kathedraal mag verschillen, in de kern is bouwen bouwen gebleven, en dat kan van kunst maken niet gezegd worden. Bouwen is na al die eeuwen nog steeds een vak, een kunde die aanleg en oefening vereist, terwijl kunst maken, wat destijds ook een vak was, intussen fundamenteel van karakter is veranderd.

Dat geldt met name voor de beeldende kunst, waaraan in onze dagen geen enkele concrete, vooraf geformaliseerde eis meer wordt gesteld. In vrijwel alle andere takken van kunst bestaan nog minimale voorwaarden waaraan degenen die ze willen beoefenen

moeten voldoen: een musicus moet een toonladder kunnen spelen, een acteur een tekst kunnen onthouden, een schrijver woorden kunnen spellen, een filmer door een camera kunnen kijken en een danser een lenig lichaam hebben. Een beeldend kunstenaar daarentegen hoeft niet meer a priori iets duidelijk te kunnen, hij hoeft bijvoorbeeld geen perspectief meer te kunnen tekenen. Hij hoeft niet eens meer perspectief te kunnen zien.

Een beeldend kunstenaar heeft in onze dagen aan één oog genoeg.

Zo is van alle kunstvormen de beeldende kunst de zachtste geworden. En omdat het zachtste altijd als eerste in de verdrukking dreigt te komen, is de beeldende kunst zich, meer nog dan met het produceren van kunst, gaan bezig houden met het nastreven van de vrijheid. Andere kunstvormen kennen dat verlangen ook wel, maar het is de beeldende kunst die de frygische muts heeft opgezet en het vaandel is gaan dragen. Zij heeft de beklemming van haar vaarwater het sterkst gevoeld en al haar oevers laten overstromen.

Verleid en uitgedaagd door die zee van mogelijkheden is de beeldende kunst zowel de meest eclectische van alle kunstvormen geworden, als de vergaarbak van alles wat in andere disciplines geen onderdak vindt. En dus worden er inmiddels ook in de beeldende kunst volop camera's gehanteerd, woorden gespeld en podia bestegen, overigens zonder dat de betreffende kunstenaars zich nu ook regisseur, acteur of schrijver zijn gaan noemen. Ze kijken wel uit, het moet wel leuk blijven. Ze maken geen films maar *loops*, geen romans maar teksten, geen toneelstukken maar performances. En dat gaat goed, zo lang die werkstukken maar vertoond worden binnen de muren van het museum of de galerie, zo lang ze maar gecanoniseerd worden door de diepzinnige vaagheden van de kunstfilosofen en de verminkte wetenschapstermen van de tentoonstellingsmakers. Zo lang begrijpt iedereen wel *wat het is*: beeldende kunst namelijk.

Het is beeldende kunst omdat de beeldende kunstclub het zegt, zoals televisie televisie is omdat het televisietoestel het doorgeeft.

Maar wanneer deze binnenshuis zo vrije beeldende kunst zich de straat op waagt om haar krachten te meten met een van de andere, stuk voor stuk hardere kunsttakken, dan legt zij het ogenblikkelijk af. Buiten de kunstruimte zal de zelfkwekking van een performer het altijd verliezen van de hunkering van Orpheus, die bovendien nog meeslepend wordt gezongen. De als beeldende kunst figurerende taaluitingen, al zijn ze nog zo stijlvol uitgevoerd in fleurig neon, zullen het in diepgang en kleurrijkheid nooit winnen van de taal van de dichter. En in een gemiddelde film van een groot regisseur zitten wel honderd scènes met de kwaliteit van één goede kunstenaarsloop.

Anders dan de andere kunstdisciplines, die doorgaans nog steeds min of meer volgroeide produkten proberen af te leveren, heeft de beeldende kunst het intussen vooral gegooid op het tonen van het proces. Er worden nog wel kant en klare schilderijen gemaakt, maar wie hogere ogen wil gooien kan beter zijn lege atelier laten nabouwen in het museum, en daarin voor de duur van de tentoonstelling elk uur verse koffie zetten. Hij kan beter een lange wandeling door de stad gaan maken en een grafiek bijhouden van zijn voetstappen, en die dan naast de rekening van de schoenmaker op een galeriemuur projecteren. Of anders een wigwam bouwen van groente-, fruit- en tuinafval, want ook dat zal zeker algemeen als een groter bewijs van beeldende intelligentie worden gezien.

Ik heb even gezocht naar een equivalent voor zo'n soort kunstwerk in een andere discipline, en kwam terecht bij een stuk dat de componist John Cage ooit heeft geschreven voor een niet nader vastgesteld aantal musici. De delen heetten allemaal

‘tacet’ (Latijn voor ‘het is stil’). De musici moesten het podium op komen, aanstalten maken om te gaan spelen door bijvoorbeeld hun instrumenten te stemmen, en dan, als het stuk begon, stil zijn gedurende een zekere tijd. Die tijd was dan de naam van het stuk, iedere keer anders. (Bij de eerste uitvoering heette het ‘4:33’.)

Maar dit wás geen muziek, letterlijk niet één noot muziek, ook al heeft Cage misschien nog zo de bedoeling gehad een muziekstuk te maken. Bij nader inzien laat dat wat hier uit de bus is gekomen, zich maar op een manier kwalificeren: het is je reinste beeldende kunst!

Het is beeldende kunst omdat de beeldende kunstclub het zegt

Zo makkelijk is beeldende kunst nu, je hoeft het niet eens te bedoelen om het toch tevoorschijn te toveren. En het is nog best een veelzeggend kunstwerkje ook, dat Cagenummer. Dat je de titel bijvoorbeeld pas achteraf en steeds opnieuw moet vaststellen is een heel goede afspiegeling van hoe de beeldende kunst haar eigen uitkomsten beoordeelt. Zij kan namelijk, bij afwezigheid van enige geformaliseerde eis vooraf, pas achteraf van een kunstwerk vaststellen wat het nou eigenlijk heeft behelsd. En net als Cage’s titel is de daarbij gehanteerde maatstaf slechts voor eenmalig gebruik, want elk volgend kunstwerk laat zich weer nergens bij voorbaat op vastleggen.

De grote vraag is hoe de beeldende kunst, gevangen als zij is in dit systeem van de vrijheid, ooit nog vooruit kan komen. Iemand die houdt van alles en iedereen, kan niet houden van iets of iemand in het bijzonder, en toch is dat de manier om de grote liefde deelachtig te worden. Anders gezegd, als alles kan en er geen afgesproken regels zijn, hoe kun je dan ooit fouten maken? En als je geen fouten kunt maken, hoe kun je dan ooit iets goeds doen?

Misschien maakt de beeldende kunst wel *alleen maar* fouten.

Ja, dat lijkt mij nog het beste, om de beeldende kunst, in alle vrijheid en voor eenmalig gebruik, te definiëren als één grote opeenstapeling van louter fouten.

Het is niet dat ik iets of iemand in een kwaad daglicht wil stellen. Integendeel, ik ben het helemaal eens met de filosoof Daniel Dennett, die in een pleidooi voor het maken van fouten heeft gezegd: ‘In plaats van je hoofdschuddend af te wenden als je een fout maakt, zou je een fijnproever moeten worden van je eigen fouten en ze door je hoofd laten spelen als waren het kunstwerken, wat ze in zekere zin ook zijn.’

Diametraal tegenover de zachtste van alle kunsten, de beeldende kunst dus met haar foutencollectie, staat de hardste van alle wetenschappen, de natuurwetenschap die niets anders wil zijn dan een verzameling juistheden. Deze wetenschap wéét, en zij weet niet zomaar, zij weet zeker, dat is haar pretentie. Zij stelt vooraf zeer strenge eisen, en toont zich maar mondjesmaat bereid om nieuwe juistheden aan haar verzameling toe te voegen. Al zweren miljoenen mensen dat de zon om de aarde draait want dat zij dat met eigen ogen gezien hebben, of dat God bestaat want dat zij zelf met Hem hebben gesproken, zij komen er bij de harde wetenschap niet in. Zelfs wat al wel door de natuurwetenschap als juistheid is toegelaten mag slechts blijven zolang er geen spatje

twijfel rijst, want zodra dat gebeurt houdt zo'n juistheid op wetenschappelijk en dus juist te zijn. Dan wordt zij er meedogenloos uit geknikkerd.

De natuurwetenschap houdt met andere woorden absoluut niet van alles en iedereen, geen sprake van. Maar des te beter lukt het haar diepgaand te houden van iets of iemand in het bijzonder. Zij is er zelfs zo goed in dat zij sprekend lijkt op het meisje dat in haar toewijding zo ver ging dat zij zich er totaal in verloor.

Van meet af aan was zij ervan doordrongen geweest dat in de liefde slechts de uitsluiting tot verdieping leidt. Dus sloot zij alles en iedereen uit behalve haar beminde, en haar liefde was diep. Maar die diepte smaakte naar meer, en daarom besloot zij haar liefde nog verder toe te spitsen: zij koos uit alles wat haar geliefde te bieden had de onweerstaanbare ogen. En toen zij met heel haar hart en ziel ook in die ogen weer diep doorgedrongen was, voelde zij dat zij daarbinnen weer het sterkst werd aangetrokken door de gele vlek op het netvlies, en in het diepst van haar verlangen nog het allersterkst door de kegeltjes die zich daar bevonden. Haar verdere leven sleet zij in een zo innige verbondenheid met die kegeltjes, dat zij al spoedig niet meer beter wist of zij was nooit op iets anders verliefd geweest.

Het zich specialiseren is in de wetenschap zo uit de hand gelopen, dat hele hordes onderzoekers zich al in de ongeneeslijke positie hebben gemanoeuvreerd van de man met de kikkerogen: zij zien alleen vliegen. Van een heel beperkt onderdeel van hun vakgebied weten de meeste wetenschappers heel veel, maar van een vakgebied dat vlak tegen het hunne aan ligt al nagenoeg niets meer. Het inzicht in grotere verbanden wordt systematisch op de lange baan geschoven, en buiten hun eigen terreintje durven zij dan ook zo goed als niets meer te beweren. En het tragische is dat zij die kikkerogen niet hebben gekregen omdat zij in hun jacht op juistheden gefaald zouden hebben, maar juist omdat zij zulke voorbeeldige jagers zijn gebleken.

Het is duidelijk dat de wetenschap en de kunst zeer uiteenlopende wegen afleggen. Maar de moeilijke begaanbaarheid en de extreme omstandigheden verlenen hun lot toch iets gemeenschappelijks. Ineens is er een open plek in het woud, een oase in de woestijn, waar de twee elkaar ontmoeten.

Wat hebben ze elkaar te zeggen?

De kunst: dat de wetenschap de oevers tussen al die afzonderlijke deelgebiedjes eens flink moet laten overstromen. Een enorme verruiming!

De wetenschap: dat de kunst eens één toetsbaar kenmerkje moet gaan hanteren waaraan alles wat onder haar vlag wil meevaren moet voldoen. Een enorme opruiming!

Alleen wanneer de kunst en de wetenschap dat doen zullen er ooit in een verre toekomst grote kunstenaars leven, die, als ze op een mooie avond de opgegraven, fraai belichte ruïne van het CERN in Genève voorbij lopen, kunnen zeggen: 'Als ik in de twintigste eeuw had geleefd zou ik een deeltjesversneller gebouwd hebben.'